

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 4.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.4.44>

УДК 338.48:069(477.53):004

Т. А. Непокупна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4688-5954>

Б. О. Шевченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3952-5205>

О. Є. Сакало,

к. і. н., доцент, доцент кафедри політекономії, магістр економіки,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1136-6695>

О. О. Дмитрієнко,

к. п. н., доцент, доцент кафедри математичного аналізу та інформатики

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8414-1964>

С. В. Степаненко,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри політекономії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1524-2577>

**КЛАСИЧНІ ТЕОРІЇ ЕКСТЕРНАЛІЙ ТА СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЗОВНІШНІХ ЕФЕКТІВ ВІД БІЗНЕС-
ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ
«ПОЛЕ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ»**

T. Nepokupna,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Political Economy,*

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

B. Shevchenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Political Economy,*

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

O. Sakalo,

*PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Political Economy, Master of Economics,*

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

O. Dmytrienko,

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Mathematical Analysis and Informatics*

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

S. Stepanenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Political
Economy, Poltava National V.G. Korolenko Pedagogical University*

**CLASSIC THEORIES OF EXTERNALITIES AND MODERN
INFORMATION TECHNOLOGIES FOR THE ANALYSIS OF EXTERNAL
EFFECTS FROM THE BUSINESS ACTIVITIES OF THE TOURIST
CLUSTER “POLTAVA BATTLEFIELD”**

*У статті досліджується проблема знесення або залишення
пам'ятників, пов'язаних із Полтавською битвою 1709 року, у контексті
сучасних соціально-економічних, культурних і політичних дискусій.
Полтавська битва є знаковою подією європейської історії, що формує
історичну спадщину регіону та потенційно впливає на його економічний*

розвиток через сферу туризму. Водночас суспільне ставлення до цих пам'яток поляризоване через сучасний політичний і безпековий контекст.

Аналіз здійснено крізь призму теорій екстерналій А. Пігу, П. Самуельсона і Р. Коуза. Доведено, що знесення або залишення пам'ятників породжує як позитивні, так і негативні побічні (зовнішні) ефекти, які відображаються на економічних, культурних та соціально-психологічних аспектах життя громади у цілому. Для обґрунтування прийнятих рішень щодо знесення/залишення пам'ятників як складової туристичного кластеру «Поле Полтавської битви» та оцінки побічних ефектів, що ним продукуються, запропоновано систему кількісних і якісних показників, які б базувались на статистичних даних, соціологічних опитуваннях, аналізі даних відкритих джерел та експертних оцінках з використанням різних інформаційних технологій та інструментів.

У висновках статті окреслено можливі варіанти – моделі компенсації – державної політики щодо пам'ятників Полтавської битви.

The article examines the problem of demolition or preservation of monuments associated with the Battle of Poltava in 1709 in the context of modern socio-economic, cultural and political discussions. The Battle of Poltava is a landmark event in European history, which shapes the historical heritage of the region and potentially affects its economic development through the sphere of tourism. At the same time, public attitudes towards these monuments are polarized due to the modern political and security context.

The analysis is carried out through the prism of the theories of externalities of A. Pigou, P. Samuelson and R. Coase. It is proved that the demolition or preservation of monuments generates both positive and negative side (external) effects that are reflected in the economic, cultural and socio-psychological aspects of the life of the community as a whole. From the standpoint of the Pigou approach, the need for state intervention in the regulation of external effects that arise as a result of decision-making regarding monuments is considered. Using

Samuelson's model, monuments as public goods and their role in the formation of cultural identity are analyzed. The Coase approach is applied to assess the possibilities of effective conflict resolution between stakeholders through negotiations and the determination of property rights to cultural heritage.

To justify the decisions made on the demolition/remaining of monuments as a component of the Poltava Battlefield tourist cluster and to assess the side effects produced by them, a system of quantitative and qualitative indicators is proposed, which would be based on statistical data, sociological surveys, analysis of open source data and expert assessments using various information technologies and tools.

The conclusions of the article outline possible options – compensation models – of state policy regarding monuments of the Battle of Poltava, including their demolition, museumification or rethinking through new contexts. Particular attention is paid to the prospects for using historical heritage for the development of the international tourist cluster “Poltava Battlefield”, which can contribute to the economic growth of the region.

Ключові слова: туристичний кластер, бізнес, позитивні і негативні побічні (зовнішні) ефекти (екстерналії), соціально-економічні індикатори, інформаційні технології та інструменти, «Поле Полтавської битви», треті особи, моделі компенсації втрат.

Keywords: tourism cluster, business, positive and negative side (external) effects (externalities), socio-economic indicators, information technologies and tools, “Poltava Battlefield”, third parties, loss compensation models.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією із сучасних проблем ефективного управління та стратегічного планування регіонального і місцевого розвитку є відсутність виявлення та системного аналізу побічних (зовнішніх) ефектів (екстерналій) від туристичних кластерів, зокрема їхнього

впливу на т. зв. третіх осіб – населення місцевих громад, інфраструктуру, малий бізнес та інші сфери, що не є безпосередніми учасниками туристичного ринку – виробниками і споживачами туристичного продукту. Недостатня увага до екстерналій – ненавмисних витрат або вигод економічної діяльності, які не відображаються у ринкових цінах, а впливають на третіх осіб, котрі не належать до числа виробників продукту чи безпосередніх його споживачів, продуктованих кластеризацією туризму, призводить до того, що регіональні та місцеві політики не завжди враховують можливості мультиплікативного ефекту туризму для соціально-економічного розвитку територій.

З практичної точки зору, дослідження цієї проблеми дозволить ідентифікувати механізми формування позитивних екстерналій туристичних кластерів Полтавської області; обґрунтувати необхідність врахування соціальних ефектів у кластерній політиці регіону; запропонувати заходи для посилення поширення вигід кластеризації на ширші верстви населення та суміжні галузі економіки. Вивчення цих складових сприятиме формуванню збалансованої стратегії розвитку туристичних кластерів, що зміцнюватиме туристичний сектор, забезпечуватиме сталий розвиток регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами класичної економічної теорії побічних (зовнішніх) ефектів – екстерналій є відомі науковці А. Пігу [1], П. Самуельсон [2], Р. Коуз [3]. Їхні напрацювання, висновки можна використати для аналізу продуктованих туристичними кластерами зовнішніх ефектів, зокрема потенційним туристичним кластером «Поле Полтавської битви», навколо якого не припиняються політичні, економічні, громадські баталії від часу незалежності України, що вплинуло на відсутність консенсусу щодо ухвалення рішення – зносити чи залишити пам'ятники, які пов'язані з історичною подією європейського масштабу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження можливості застосування класичних теорій екстерналій для аналізу побічних (зовнішніх) ефектів від бізнес-діяльності туристичного

кластеру «Поле Полтавської битви», групування побічних ефектів та пропонування застосування системи кількісних і якісних показників для обґрунтування прийнятих рішень щодо знесення/залишення пам'ятників на основі використання сучасних інформаційних технологій та інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що битва під Полтавою 1709 року стала переломним моментом у ході Великої Північної війни 1700–1721 рр., наймасштабнішою за своїми наслідками баталією доби Нового часу і важливим епізодом європейської історії в цілому. Вона вже є історичним брендом сучасної Полтавщини та може стати центром туристичного кластеру «Поле Полтавської битви», здатного об'єднати виробників туристичного продукту не лише з Полтави та області, а й зі сторони Королівства Швеції, надавши йому статусу «міжнародний».

Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» (отримав такий статус у 1981 р.) є одним із найбільших у Полтавській області та Україні культурних науково-методичних центрів і присвячений Полтавській битві та історії країн-учасниць Великої Північної війни. Загальна площа території заповідника становить 771,5 га. У середині 90-х років він був включений до реєстру ICOMAM (International Committee for Museums of Arms and Military History) – Міжнародної організації воєнно-історичних музеїв під егідою ЮНЕСКО. До складу заповідника до початку 2025 р. входили такі пам'ятки, пов'язані з історією Полтавської битви: музей історії Полтавської битви (1909 р.), пам'ятник Петру I біля входу до будинку музею (1915 р.), пам'ятник шведам від росіян (1909 р.), пам'ятник шведам від шведів (1909 р.), десять гранітних обелісків на місці колишніх редутів (1939 р.), пам'ятник на місці переправи російської армії через Ворсклу (1959 р.), пам'ятний знак на місці командного пункту Петра I (1973 р.), Братська могила загиблих російських воїнів (1894 р.), Сампсоніївська церква (1852–1856 рр., реконструйована у 1895 р.), пам'ятник захисникам фортеці Полтава і коменданту Олексію Келіну (1909 р.), пам'ятник Слави (1811 р.), пам'ятник на місці відпочинку Петра I (1849 р.), Спаська церква (1705–1706 рр.,

реконструйована у 1845 р.), Хрестовоздвиженський монастир (1650 р., де була штаб-квартира Карла XII), пам'ятник українським загиблим козакам (1994 р.) [4]. За інформацією у фондах музею зберігається понад 4 тис. експонатів: прапори російської та шведських армій, артилерійські гармати, рушниці, пістолети, шпаги, цінні колекції пам'ятних медалей, монет, унікальні історичні документи, твори живопису, графіки, скульптури; одяг та предмети побуту того часу [5]. Експозиція розміщена у 8 залах (загальна площа близько 840 кв. м) і розповідає про хід Північної війни 1700-1721 рр. та її вирішальну подію – Полтавську битву 1709 р. На сьогодні колекція музею налічує понад 7 тис. експонатів: із них три тисячі двісті – предмети основного фонду; в експозиції знаходяться унікальні картини Дені Мартена (молодшого), Бернардо Белотто Каналетто, Жана Марка Натъє, Юрія Репіна, Миколи Самокиша, оригінальні портрети історичних діячів роботи художників XVIII ст., гравюри, автентична зброя, археологічні знахідки, старовинні предмети побуту [6]. Всі об'єкти, що пов'язані з Полтавською битвою, мають беззаперечну історико-культурну цінність і належать як до національної історико-культурної спадщини України, так і до цінних історичних артефактів загальноєвропейського та загальносвітового значення.

Починаючи з 2014 р., а потім – з початком збройної агресії РФ проти України у 2022 р. у політикумі і суспільстві активізувались процеси переоцінки місця і ролі Полтавської битви з акцентом на неможливості знаходження у публічному просторі пам'ятників, які можуть вважатися символами російської імперської політики та звеличують російського царя Петра I [7, 8]. Водночас, є протилежна точка зору, прихильники якої обґрунтовано доводять доцільність збереження у Полтаві цих історичних пам'яток як частини «української культурної спадщини», цінності «для українського народу та всього людства в цілому» [9]. Допоки дискусії серед політиків, істориків, громадських активістів про значення Полтавської битви тривають, розпочалась кампанія знесення пам'ятників [10].

Абстрагувавшись від тривалої полеміки, в якій прихильники і противники збереження у публічному просторі історичних пам'ятників і пам'яток, пов'язаних із Полтавською битвою, ще не знайшли спільного знаменника, спробуємо проаналізувати проблему знесення/залишення пам'ятників у Полтаві крізь призму теорій екстерналій А. Пігу, П. Самуельсона і Р. Коуза задля виявлення та оцінки можливих соціально-економічних, культурних і політичних наслідків будь-якої з політик.

Відомо, що підхід А. Пігу фокусується на виправленні зовнішніх ефектів за допомогою податків та/або субсидій. Відповідно, необхідно визначити, які зовнішні ефекти продукуються цими пам'ятниками: якщо негативні (наприклад, психологічний стрес, соціальна напруженість, поляризація суспільства, фінансові витрати на утримання і охорону, захаращення простору, забруднення довкілля через матеріал, з якого виготовлено пам'ятник та ін.), то влада може розглядати знесення як виправлення негативних зовнішніх ефектів; якщо позитивні (наприклад, є цінними з історико-культурної точки зору, є туристичними магнітами та сприяють розвитку туризму і отриманню прибутку місцевим бізнесом, покращують естетику простору та підвищують привабливість території і позитивно впливають на ціну нерухомості, слугують місцем збору громадян та сприяють соціальним комунікаціям, використовуються в навчальних цілях для студентів та дослідників та ін.), то – не чіпати пам'ятники, а уможливити доступ до них, зокрема і шляхом сприяння розвитку туристичних кластерів.

Відповідно до теорії Пігу, якщо знесення пам'ятників знищує економічну цінність (доходи від туризму, прибуток місцевого бізнесу, податкові надходження до місцевого бюджету, рівень життя населення громади), це можна розглядати як негативний зовнішній ефект і рішення Пігу може включати компенсацію економічних втрат, що фінансується за рахунок податків (наприклад, розвиток альтернативних історичних пам'яток). Політичні наслідки прийняття рішення щодо пам'ятників для збереження позитивних зовнішніх ефектів та мінімізації соціальної шкоди, за А. Пігу,

можуть бути такі: знесення пам'ятників має супроводжуватися розробкою і реалізацією економічних і культурних компенсаційних заходів (наприклад, виплати бізнесу), а збереження – альтернативною політикою (наприклад, додавання контекстних табличок, нова інтерпретація історичних подій і пам'ятників, їхнє переосмислення).

У контексті теорії П. Самуельсона історичні пам'ятки, пам'ятники належать до суспільних благ, які є невиключними та неконкурентними у споживанні, оскільки вони роблять внесок у культурну спадщину, освіту, і безперечно, туризм. Негативними зовнішніми ефектами збереження спірних пам'яток, пов'язаних з Полтавською битвою, є, по-перше, символічна асоціація з російським імперіалізмом, оскільки частина українського суспільства сприймає ці пам'ятники як залишки російської пропаганди, що посилюють наративи панування, по-друге, громадське невдоволення та соціальний поділ, оскільки наявність цих пам'яток може спровокувати напруженість, особливо на тлі збройної агресії РФ. Позитивними зовнішніми ефектами збереження цих пам'яток є такі: по-перше, вони мають культурну та історичну цінність, оскільки Полтавська битва є значущою історичною подією. Вона інтерпретувалася по-різному – деякі вбачають у ній частину колоніального дискурсу, нав'язаного РФ, тоді як інші розглядають її як історичний факт, пов'язаний із ширшою європейською історією. По-друге, вони є туристично привабливими, оскільки історичні місця та пам'ятники сприяють розвитку туристичних кластерів – Полтавська битва стала своєрідним брендом Полтави. По-третє, вони мають освітню цінність як інструменти історичної освіти.

Політичними наслідками прийняття рішення щодо пам'ятників, за П. Самуельсоном, можуть бути такі: якщо пам'ятник створює більше негативних зовнішніх ефектів, ніж позитивних, то державне втручання (демонтаж, переміщення) є виправданим, однак альтернативні рішення (музеефікація, реконтекстуалізація) можна розглядати для збереження суспільних благ та їхніх позитивних екстерналій.

Відповідно до теорії Р. Коуза, зовнішні ефекти можна врегулювати шляхом приватних переговорів, але якщо права власності є чітко визначеними, а трансакційні витрати низькі. Тому якщо зацікавлені сторони (місцеве самоврядування, науковці різних галузей знань, підприємства, громадянське суспільство) домовляться про долю пам'ятників, зовнішні ефекти можуть інтерналізуватися без втручання держави. Наприклад, за допомогою проведення місцевого референдуму – голосування може визначити, пам'ятники слід прибрати взагалі чи перемістити в інше місце (якщо «так», то чим замінити), чи залишити на місцях. Також тут утворюється простір реалізації потенціалу державно-приватного партнерства, за якого туристичний бізнес, який отримує вигоду від спадщини Полтавської битви, може домовитися про альтернативні способи репрезентації, тлумачення, інтерпретації історії. Політичні наслідки прийняття рішення щодо пам'ятників у контексті теорії Р. Коуза можуть бути такі: якщо добровільні угоди (переговори з туристичним бізнесом, науковцями, громадськими організаціями) можуть вирішити суперечки, то знесення пам'ятників може не знадобитися. Проте за умов високого рівня конфлікту коузівський торг може бути неможливим через високі трансакційні витрати (політичне лобіювання, соціальна напруженість, правові бар'єри тощо).

З огляду на вищезазначене, згрупуємо продуковані історичною подією – Полтавською битвою – зовнішні ефекти. Так, потенційними позитивними екстерналіями від того, що пам'ятники залишаться, для: а) місцевих жителів є збереження звичного вигляду міста, що акцентує увагу на ідентичності та вказує на традиції; можливість проводити культурні заходи біля пам'ятників; можливості для освітніх екскурсій, історичних лекцій, наукових розвідок; б) суміжних з туристичним бізнесів (ресторанний, готельний, сувенірний) – це сталі туристичні потоки, бо пам'ятники зазвичай є точкою привернення уваги; доходи від екскурсій, продажу сувенірів, тематичних заходів; в) освітян, істориків, дослідників – це об'єкт для вивчення, для наукових досліджень, для музейної справи; це можливість залучати гранти на

дослідження та популяризацію спадщини; г) держави, місцевої влади – це використання пам'ятників як елементу культурної політики, зниження витрат на знесення та реструктуризацію простору.

Негативні екстерналії від того, що пам'ятники залишаються, для: а) груп, які вважають пам'ятник політично або історично неприйнятним – почуття несправедливості, що «символ окупації», «символ імперськості», «символ руського міра» залишається; напруженість у суспільстві та виникнення соціальних конфліктів; б) молоді, активістів, урбаністів – відчуття, що простір міста не оновлюється і залишається в минулому; блокування можливостей для створення сучасних міських просторів (скверів, арт-об'єктів); в) держави, місцевої влади – виділення коштів на реставрацію, якщо пам'ятники старіють та потребують догляду; політичні ризики у вигляді критики з боку одних груп громадян або міжнародної спільноти.

Позитивними екстерналіями від того, що пам'ятники знесуть, для: а) місцевих жителів (якщо вони підтримують знесення) може стати зменшення соціальної напруги, якщо пам'ятники асоціювалися з негативною історією; з'явиться можливість використати місця під парк, площу, новий арт-об'єкт; б) молоді, активістів, урбаністів – сучасний підхід до міського простору, адаптація під потреби громади, можливість створити інноваційний культурний простір; в) будівельного, урбаністичного бізнесу – замовлення на нові міські проєкти (будівництво нового меморіалу, облаштування площі), поява нових можливостей для кафе, зон відпочинку, комерційного використання простору; г) держави, місцевої влади – зменшення політичних ризиків, якщо знесення відповідає суспільному запиту, створення нового символу або простору, що відповідає сучасним історичним наративам.

Негативними екстерналіями від того, що пам'ятники знесуть, для: а) місцевих жителів (якщо вони проти знесення) – відчуття втрати історичної спадщини, особливо серед старшого покоління; незгода з рішенням влади, якщо воно прийняте без урахування думки громади; б) суміжних з туристичним бізнесів – втрата туристичних потоків, якщо пам'ятники були

важливими об'єктами для туристів, та зменшення попиту на супутні послуги (сувеніри, готелі, ресторани, екскурсії); в) освітян, істориків, дослідників – знищення історичного артефакту, який міг бути важливим для науки та досліджень; потреба створювати нові матеріали та історичні концепції для пояснення змін; г) держави, місцевої влади – фінансові витрати на демонтаж та облаштування нового простору; політичні ризики – критика з боку певних груп суспільства, міжнародна увага та осуд.

Таким чином, для суміжних з туристичним бізнесів, науковців вигідніше, щоб пам'ятники залишалися, для прихильників оновлення міського простору – знесення, для влади кожне рішення несе ризики, тому оптимальним є віднайдення компромісу (наприклад, перенесення пам'ятників у музей), для громади результат залежить від історичного контексту та домінуючої суспільної думки, яка формуватиметься під впливом кон'юнктурної інформаційної політики.

У випадку прийняття рішення про залишення або знесення пам'ятників можливі кілька моделей компенсації для тих, хто відчуває втрати від будь-якого рішення. Це модель фінансової компенсації у випадку, якщо рішення про залишення/знесення пам'ятників впливає на бізнес чи власників нерухомості: при знесенні – компенсація підприємцям (наприклад, власникам сувенірних магазинів, ресторанів і готелів, які втратять прибуток) та виділення коштів на будівництво альтернативних культурних об'єктів; при залишенні – виділення коштів на програми інформаційної роботи з населенням для пояснення важливості пам'ятників. Модель репутаційної компенсації (символічне визнання) для суспільних груп, які не погоджуються з рішенням: при знесенні – встановлення пояснювальних таблиць на місцях знесених пам'ятників, щоб не стирати з пам'яті історію, перенесення пам'ятників в музей чи спеціально створений «парк історії»; при залишенні – додавання альтернативних символів, які балансують історичну пам'ять (наприклад, встановлення поруч пам'ятників з іншої сторони історичного контексту); розміщення інформаційних стендів з поясненням дискусійної

ролі того чи іншого пам'ятника. Компенсаційна модель альтернативного використання простору, що полягає у зміні функціонального використання простору навколо пам'ятників або після їхнього знесення: при знесенні – відкриття культурного простору (парк, арт-зона, новий меморіал тощо), використання місця для важливого соціального проєкту (музей, центр освіти тощо); при залишенні – перетворення території навколо на майданчик для дискусій (інтерактивні стенди, VR-екскурсії з альтернативними версіями історії), додавання сучасних елементів (проекції, підсвітка, аудіогід з озвучуванням різних точок зору). Модель інформаційної компенсації (просвітництво) у випадку, якщо рішення є контрверсійним, влада може організувати діалог і пояснення: при знесенні – проведення відкритих лекцій, конференцій, виставок про причини демонтажу, дискусії з істориками та жителями місцевої громади; при залишенні – запуск програм історичної пам'яті, які пояснюють багатогранність минулого, організація серії публічних заходів, які демонструють плюралізм поглядів на пам'ятники і історичні події.

Вибір запропонованих моделей має супроводжуватися постановкою питань щодо доречності їхнього застосування. На нашу думку, якщо головною проблемою є втрати бізнесу, то варто використовувати модель фінансової компенсації, якщо конфлікт ідеологічний – репутаційна компенсація, якщо є запит на зміни міського простору – модель альтернативного використання простору, якщо є суперечки в суспільстві – модель інформаційної компенсації.

Для обґрунтування прийнятих рішень щодо знесення/залишення пам'ятників як складової туристичного кластеру «Поле Полтавської битви» та оцінки побічних ефектів, що ним продукуються, вважаємо можливим застосування системи кількісних та якісних показників – економічних, соціальних, екологічних та ін. Економічними показниками є такі: розрахунок внеску туризму у регіональний валовий продукт, динаміки кількості робочих місць у сфері туризму та суміжних галузях, динаміки зборів із туристичного

бізнесу та супутніх секторів (готельний, ресторанний бізнес, транспорт, культурні індустрії), динаміки зростання доходів у місцевих ремеслах, торгівлі, фермерських господарствах тощо, динаміки капіталовкладень у туристичну інфраструктуру та суміжні сектори, рівень і динаміка підприємницької активності. Соціальними показниками є такі: стан і динаміка розширення мережі доріг, транспортних сполучень, комунальних послуг, динаміка якості життя населення – доступ до нових культурних, розважальних та освітніх можливостей, імідж та впізнаваність регіону – показники туристичної привабливості (місце у міжнародних рейтингах, кількість згадок у медіа), соціальна згуртованість – активізація населення місцевих громад у збереженні (чи знищенні) культурної спадщини та популяризація того чи того процесу. Екологічними показниками є такі: стан і динаміка екологічної ситуації, динаміка відновлення природних об'єктів, рівень екологічної обізнаності серед місцевих жителів та туристів. Культурними та освітніми показниками є: динаміка відвідуваності музеїв, фестивалів, історичних пам'яток, рівень залучення молоді до заходів, кількість міжнародних і міжрегіональних партнерств з іншими туристичними кластерами, організаціями, закладами освіти.

Для оцінки цих показників можна використовувати статистичні дані, соціологічні опитування, аналіз відкритих даних та експертні оцінки неупереджених фахівців. Так, проведене у Полтаві методом face-to-face у період 8-12 березня 2025 р. опитування населення щодо майбутнього пам'ятників, пов'язаних з Полтавською битвою (Монумент слави у Корпусному саду, пам'ятник захисникам та коменданту фортеці Олексієві Келіну, пам'ятник на місці відпочинку Петра І) показало, що більшість респондентів вважають, що пам'ятники необхідно залишити [11]. Також для оцінки екстерналій, які генерують туристичні кластери, можна розробити інтегральний індекс, який поєднує вищезазначені показники, що дозволить створити узагальнену оцінку впливу туристичного кластеру на різні сторони розвитку регіону та місцевої громади. Наприклад, для обґрунтування важливості комплексного аналізу

екстерналії туристичного кластеру «Поле Полтавської битви» можна використати розрахунок інтегрального індексу позитивних екстерналії (ІПЕ). Спочатку визначаються соціальні показники (СП) – наприклад, збільшення кількості культурних заходів для місцевих жителів (СП1), покращення інфраструктури для туристів і мешканців (СП2), підвищення рівня обізнаності про історичну спадщину (СП3). Культурні показники (КП) можуть включати збільшення відвідуваності музеїв (КП1), зростання інтересу до місцевих ремесел (КП2), а освітні показники (ОП) – кількість проведених історичних лекцій (ОП1), залучення студентів до досліджень (ОП2).

Індекс соціального впливу (ІСВ) розраховується як середнє значення соціальних показників:

$$ICB = (СП1 + СП2 + СП3) / 3 \quad (1)$$

Аналогічно розраховуються індекс культурного впливу (ІКП) та індекс освітнього впливу (ІОВ). Вагові коефіцієнти (w_1 , w_2 , w_3) визначаються експертно, наприклад, $w_1 = 0,4$, $w_2 = 0,3$, $w_3 = 0,3$.

Інтегральний індекс позитивних екстерналії (ІПЕ) розраховується за формулою:

$$IPE = w_1 * ICB + w_2 * IKP + w_3 * IOB \quad (2)$$

Якщо значення ІПЕ є низьким (наприклад, 0,2), це обґрунтовує необхідність вжиття заходів для посилення позитивних екстерналії та проведення комплексного аналізу для виявлення проблемних зон.

Для розробки механізмів формування позитивних екстерналії кластеру «Поле Полтавської битви» можна використовувати модель інтегрального індексу для оцінки різних сценаріїв розвитку. Наприклад, розглядаються два сценарії: перший – з акцентом на культурні заходи, другий – з акцентом на освітні програми. У першому сценарії збільшуються вагові коефіцієнти для культурних показників (наприклад, $w_1 = 0,3$, $w_2 = 0,5$, $w_3 = 0,2$), у другому – для освітніх (наприклад, $w_1 = 0,3$, $w_2 = 0,2$, $w_3 = 0,5$). Розраховуються значення ІПЕ для кожного сценарію. Якщо перший сценарій показує вище значення ІПЕ, це обґрунтовує розробку механізмів, спрямованих на

підтримку культурних ініціатив (наприклад, проведення фестивалів, виставок). Якщо другий сценарій є ефективнішим, пріоритетними стають освітні програми (наприклад, створення освітніх центрів, розробка екскурсій для школярів).

Для обґрунтування важливості врахування соціальних ефектів у кластерній політиці Полтавської області можна порівняти значення індексу соціального впливу (ICB) з іншими індексами (ІКП, IOB). Якщо значення ICB є значно нижчим за значення ІКП та IOB, це свідчить про недостатню увагу до соціальних ефектів. Наприклад, якщо $ICB = 0,3$, $ІКП = 0,7$, $IOB = 0,6$, це обґрунтовує необхідність розробки заходів, спрямованих на підвищення соціального впливу кластеру. Такі заходи можуть включати програми підтримки місцевих громад, розвиток соціальної інфраструктури, створення робочих місць для місцевого населення.

Для пропозиції заходів щодо посилення поширення вигід кластеризації можна використовувати модель інтегрального індексу для оцінки ефективності різних заходів. Наприклад, розглядаються заходи з підтримки місцевого бізнесу та заходи з розвитку туризму для людей з обмеженими можливостями (створення доступної інфраструктури, розробка спеціальних екскурсій). Для кожного заходу прогнозуються зміни у відповідних показниках (наприклад, зростання кількості туристів з обмеженими можливостями) та розраховуються значення ІПЕ. Заходи, що призводять до найбільшого зростання ІПЕ, є пріоритетними для впровадження.

Для формування збалансованої стратегії розвитку туристичних кластерів Полтавської області можна використовувати модель інтегрального індексу для моніторингу та оцінки прогресу у досягненні цілей сталого розвитку. Стратегія може включати кілька етапів, на кожному з яких визначаються цільові значення для різних показників (наприклад, збільшення кількості туристів на 20%, підвищення рівня задоволеності місцевих жителів на 15%, зменшення негативного впливу на довкілля на 10%). Регулярно (наприклад, щороку) слід проводити вимірювання фактичних значень

показників та розраховувати значення ІПЕ. Якщо значення ІПЕ відповідає цільовим показникам, стратегія вважається ефективною. Якщо є відхилення, вносяться корективи до стратегії.

Для розрахунку індикаторів зовнішніх ефектів, залежно від специфіки аналізу та доступних даних, можна використовувати різні інформаційні технології та інструменти: для економетричного моделювання зовнішніх ефектів – Python (NumPy, SciPy, Pandas, Statsmodels), для статистичного аналізу – SPSS, Stata, EViews, для базового аналізу та моделювання – Excel (Power Query, Solver, VBA), для просторового аналізу екстерналій (наприклад, впливу забруднення довкілля чи туристичних потоків) – ArcGIS, QGIS, для аналізу супутникових даних (наприклад, екологічних зовнішніх ефектів) – Google Earth Engine, для обробки великих обсягів даних про соціально-економічні зовнішні ефекти – Apache Spark, Hadoop, для контент-аналізу даних, що стосуються суспільного сприйняття зовнішніх ефектів – NVivo, MAXQDA, для доступу до державних та міжнародних статистичних баз – Open Data Portals та ін. Слід зазначити, що вибір інформаційних технологій та інструментів залежить від характеристики зовнішніх ефектів, від типу і доступності даних, від обраної методології аналізу та масштабу аналізу.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, проблему знесення чи залишення пам'ятників і пам'яток Полтавської битви (туристичний кластер «Поле Полтавської битви») доцільно розглядати крізь призму теорій екстерналій Пігу, Самуельсона та Коуза. Аналіз зовнішніх ефектів показав, що збереження пам'ятників може підтримувати туристичну привабливість регіону, сприяти збереженню культурної спадщини, але водночас викликати суспільні конфлікти через зміну історичних наративів. Знесення пам'ятників може відповідати запиту на деколонізацію простору, але спричинити втрати для туристичного бізнесу, історичних досліджень і частини громади, яка сприймає ці пам'ятки як важливу частину європейської історії. Для когось знесення пам'ятника – це благо, а для когось – втрата історичної пам'яті та туристичного потенціалу. Тому необхідною є розробка моделей

компенсації для тих, хто відчуває втрати від будь-якого рішення – чи то залишення, чи то знесення пам'ятників, але ці рішення повинні прийматися на основі проведених об'єктивних досліджень: розрахунків, соціопитувань, обговорень, експертиз тощо.

Література

1. Arthur C. Pigou. The Economics of Welfare. URL: <https://www.econlib.org/library/NPDBooks/Pigou/pgEW.html> (дата звернення до ресурсу 15.03.2025).
2. Paul Samuelson. The Pure Theory of Public expenditure. The Review Economics and Statistics. Volume 36, Issue 4 (Nov., 1954), 387-389. URL: https://www.ses.unam.mx/docencia/2007II/Lecturas/Mod3_Samuelson.pdf (дата звернення до ресурсу 11.03.2025).
3. Ronald H. Coase. The Problem of Social Cost. URL: <http://cau.ac.kr/~thmoon/lecture/epps/CoaseTheorem-JLE1960.pdf> (дата звернення до ресурсу 12.03.2025).
4. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_історико-культурний_заповідник_«Поле_Полтавської_битви» (дата звернення до ресурсу 11.01.2025).
5. Полтавщина: Енциклопедичний довідник (За ред. А. В. Кудрицького. К.: УЕ, 1992). Стор. 794 / Історія Полтави: сайт Бориса Тристанова. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/glavnaya?id=215> (дата звернення до ресурсу 11.01.2025).
6. Музей історії Полтавської битви. ДІКЗ «Поле Полтавської битви. Офіційний сайт. URL: <https://battle-poltava.org.ua/uk/> (дата звернення до ресурсу 13.01.2025).
7. Історики пропонують переосмислити роль і місце Полтавської битви в історії. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/istoryky-proponuyut-pereosmyslyty-rol-i-misce-poltavskoyi-bytvy-v-istoriyi> (дата звернення до ресурсу 17.03.2025).

8. Чайковська А. Козацьке місто Полтава. Окупанти понад 300 років будували міфи після перемоги над шведами й настав час їх знищувати. URL: <https://zmist.pl.ua/publications/kozaczke-misto-poltava-okupanty-ponad-300-rokiv-buduvaly-mify-pislya-peremogy-nad-shvedamy-j-nastav-chas-yih-znyshhuvaty> (дата звернення до ресурсу 17.03.2025).

9. Окара А. «С ними золотой орел небесный»: Що робити з пам'ятниками орлу, леву та пірамідою в центрі Полтави. Тосканська колона – це не «імперський маркер», а оберіг і символ Полтави як «Вічного Міста». URL: <https://blog.poltava.to/andrew-okara/15840/> (дата звернення до ресурсу 17.03.2025).

10. Ковпак А. У Полтаві знесли пам'ятник Петру І. URL: <https://zmist.pl.ua/news/u-poltavi-znesly-pamyatnyk-petru-i> (дата звернення до ресурсу 17.03.2025).

11. Понад 90% полтавців не підтримують демонтаж пам'ятників – соціологічне дослідження. URL: <https://zmist.pl.ua/news/ponad-90-poltavcziv-ne-pidtrymuyut-demontazh-pamyatnykiv-socziologichne-doslidzhennya> (дата звернення до ресурсу 26.03.2025).

References

1. Pigou, A.C. (2018), “The Economics of Welfare”, available at: <https://www.econlib.org/library/NPDBooks/Pigou/pgEW.html> (Accessed 15.03.2025).

2. Samuelson, P. (1954), “The Pure Theory of Public xpenditure”, The Review Economics and Statistics, vol. 36, issue 4, pp. 387-389, available at: https://www.ses.unam.mx/docencia/2007II/Lecturas/Mod3_Samuelson.pdf (Accessed 11.03.2025).

3. Coase, R.H. (1960), “The Problem of Social Cost”, available at: <http://cau.ac.kr/~thmoon/lecture/epps/CoaseTheorem-JLE1960.pdf> (Accessed 12.03.2025).

4. wikipedia (2025), "State Historical and Cultural Reserve "Field of the Battle of Poltava"", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Derzhavnyj_istoryko-kul'turnyj_zapovidnyk_«Pole_Poltavs'koi_bytvy» (Accessed 11.01.2025).

5. Kudryts'kiy, A.V. (1992), "Poltava Region: Encyclopedic Directory", available at: <http://histpol.pl.ua/ru/glavnaia?id=215> (Accessed 11.01.2025).

6. National Historical and Cultural Reserve Poltava battlefield (2025), available at: <https://battle-poltava.org.ua/uk/> (Accessed 13.01.2025).

7. Ukrainian Institute of National Memory (2019), "Historians propose rethinking the role and place of the Battle of Poltava in history", available at: <https://uinp.gov.ua/pres-tsentr/novyny/istoryky-proponuiut-pereosmyslyty-rol-i-mistse-poltavskoyi-bytvy-v-istoriyi> (Accessed 17.03.2025).

8. Chajkovs'ka, A. (2022), "Cossack city of Poltava. The occupiers built myths for over 300 years after the victory over the Swedes and it is time to destroy them", available at: <https://zmist.pl.ua/publitsations/kozachke-misto-poltava-okupanty-ponad-300-rokiv-buduvaly-mify-pislia-peremogy-nad-shvedamy-j-nastav-chas-yih-znyshhuvaty> (Accessed 17.03.2025).

9. Okara, A. (2023), "'With them the golden eagle of heaven': What to do with the monuments to the eagle, lion and pyramid in the center of Poltava. The Tuscan column is not an 'imperial marker', but a talisman and symbol of Poltava as the 'Eternal City'", available at: <https://blog.poltava.to/andrev-okara/15840/> (Accessed 17.03.2025).

10. Kovpak, A. (2025), "Monument to Peter I demolished in Poltava", available at: <https://zmist.pl.ua/neys/u-poltavi-znesly-pamiatnyk-petru-i> (Accessed 17.03.2025).

11. Chajkovs'ka, A. (2025), "Over 90% of Poltava residents do not support the dismantling of monuments - sociological study", available at: <https://zmist.pl.ua/neys/ponad-90-poltavchiv-ne-pidtrymuiut-demontazh-pamiatnykiv-sochiologichne-doslidzhennia> (Accessed 26.03.2025).

Стаття надійшла до редакції 31.03.2025 р.